

การนำแนวคิดธรรมราชาไปประยุกต์ใช้กับการปกครองบ้านเมือง

THE INTEGRATION OF CONCEPT OF DHAMMARAJA WITH COUNTRY ADMINISTRATION

พระครูโสภณปริยัติสุธี^๑ Phrakrusopornpariyatsutee,
นาวิน พรหมใจสา^๒ Navin Pormjaisa,
ประยงค์ จันทร์แดง^๓ Prayong Chandang

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และเพื่อนำแนวคิดธรรมราชาไปประยุกต์ใช้กับการปกครองบ้านเมือง งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นค้นคว้าในคัมภีร์พระไตรปิฎกและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษานำมาวิเคราะห์และเรียบเรียงในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่าธรรมราชาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือธรรมราชาในทางศาสนาหรือทางธรรม และธรรมราชาในทางโลก ธรรมราชาในทางศาสนา หมายถึงพระพุทธเจ้าเพราะทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีงามครบถ้วน ส่วนธรรมราชาในทางโลก หมายถึงผู้นำหรือผู้ปกครองบ้านเมืองที่ดี มีคุณธรรมประจำใจและนำมาใช้ในการปกครอง ในการนำแนวคิดธรรมราชาไปประยุกต์ใช้กับการปกครองบ้านเมือง มี ๖ แนวทางดังนี้ ๑) แนวคิดธรรมราชากับการปกครอง ประกอบด้วยระดับต้นจะต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดี ระดับกลาง จะต้องอาศัยธรรมเป็นหลักในการปกครอง ระดับสูง จะต้องสร้างบุคคลให้มีธรรมราชาในจิตใจเพื่อใช้ในการปกครองทุกระดับ ๒) ภาวะผู้นำกับธรรมราชา ประกอบด้วย มุ่งพัฒนาตนให้เป็นธรรมราชา มุ่งพัฒนาผู้ใต้การปกครองพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรมจิตใจตลอดจนถึงสติปัญญา และมุ่งพัฒนาองค์กรรวมของสังคม ๓) ประสพการณ์ธรรมราชากับผู้ปกครอง ประกอบด้วยมุ่งเน้นหลักการทางพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นหลักเข้าสู่การปฏิบัติและมุ่งเน้นกระบวนการทั้งกฎหมายขนบธรรมเนียมประเพณี ๔) ธรรมราชากับคุณสมบัติผู้ปกครอง ประกอบด้วยเป็นแบบอย่างด้านการปฏิบัติตน เงื่อนไขของความเป็นธรรมราชาและแบบอย่าง

^๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

^๒ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

^๓ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

วิธีคิดของบุคคลที่เป็นธรรมราชา ๕) ความเชื่อมั่นในธรรมราชาโดยการสร้างธรรมราชาให้เกิดขึ้นในจิตใจ เชื่อในความมุ่งหมายของความเป็นธรรมราชาและสามารถนำหลักธรรมราชาไปปฏิบัติในทุกกระดับ และ ๖) แนวทางการเผยแพร่ธรรมราชา ประกอบด้วยการสร้างองค์ความรู้ การนำไปใช้และการสร้างความตระหนักรู้ร่วมกัน

คำสำคัญ : ธรรมราชา ,การประยุกต์ใช้, การปกครองบ้านเมือง

Abstract

The objectives of this research were 1) to study concept of Dhammaraja according to Buddhism principles, and 2) to integrate concept of Dhammaraja with country administration. This research was a qualitative research by focusing on studying intensively in Tripitaka and in-depth interview. The results were analyzed and rewritten in a descriptive form.

The results revealed as follows; Concept of Dhammaraja was divided in to 2 types; 1. The Dhammaraja concept in the religious aspect, and the concept of Dhammaraja in the mundane aspect. According to the religious aspect, it referred to the ‘Buddha’ since he had the complete moral qualities or goodness. However, in the mundane aspect, it generally referred to the best governor with goodness. Besides, this governor integrated his goodness with administration. Therefore, the integration of concept of Dhammaraja in country administration was divided in to 6 ways as follows; 1) concept of Dhammaraja and the administration, consisted of 1. Elementary level which had to focus on the good leader qualities, 2) Intermediate level, which had to follow Buddhist doctrines in order to be the concept of higher administration, and 3) Higher level, which needed to focus on people creation in order to have concept of Dhammaraja in their mind to integrate in all levels of administration. 2. The leadership and concept of Dhammaraja consisted of focusing on self-development to become a good governor, focusing on developing people both

their behavior, mind, and wisdom as well as focusing on developing the social overview. 3. The good governor's experience and the leader generally consisted of placing importance on Buddhist concept, practical ways, and also legal and traditional processes. 4. The concept of Dhammaraja with leader's qualities normally consisted of to be a good role model of good leader, good governor condition as well as the ways of thinking of the good leader. 5. The concept of Dhammaraja confidence by creating Dhammaraja concept in people's mind. Also, it was important to believe in Dhammaraja concept's objectives and integrate it in the practical ways. 6. The ways to propagate concept of Dhammaraja consisted of knowledge construction both integration and creation of organization realization.

Keywords : Dhammaraja, Integration, Country Administration

บทนำ

สังคมโลกปัจจุบันมีเปลี่ยนแปลงเร็ว มีความซับซ้อนและมีการแข่งขันในเวทีระดับโลก สูงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของข้อมูลข่าวสารที่ไหลข้ามไปมาจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อ นานาประเทศทั้งในแง่ดีและไม่ดี ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมที่หลากหลาย และมีการข้ามถิ่นจาก ประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประเทศในเอเชียที่มีพื้นที่กว้างและมีความเป็นพหุวัฒนธรรมสูง บางประเทศปิดกั้น ตนเองมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ไม่สนใจความเป็นไปของโลก หวังอยู่อย่างโดดเดี่ยว ก็ต้องปรับตัว ให้ทันต่อความเป็นไปของสังคมโลกดังกล่าวอย่างจำใจยอมรับซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้โลก นี้เล็กลงด้วยระยะเวลาการเดินทาง ทั้งยังสามารถรับรู้ความเคลื่อนไหวทางด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมจากประเทศในทวีปอื่นได้ในระยะเวลาอันสั้น ๆ อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ๑๐ ประเทศแม้จะถือว่าเป็นประเทศกำลังพัฒนา ก็ได้รับผลกระทบดังกล่าวไปด้วย

เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ได้เข้าสู่ประเทศไทยภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจและวิกฤตทางการเมืองภายหลังปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา การไหลเข้ามาของข้อมูลข่าวสารจากทุกมุมทั่วโลก จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยดังที่กล่าวมา ความคิดหรือ ความเชื่อเดิมเริ่มเสื่อมถอยไป ทำให้ยากต่อการทำความเข้าใจของคนระหว่างวัย จึงทำให้

แนวคิดทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของคนแต่ละรุ่นแตกต่างกันอย่างมาก เดิมทีสังคมไทยได้ตระหนักถึงแนวคิดการปกครองโดยธรรมมาตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัยเป็นราชธานี

ธรรมราชา เป็นแนวคิดทางการเมืองการปกครองทางพระพุทธศาสนาหมายถึง พระราชาแห่งธรรมหรือผู้เป็นเจ้าของแห่งธรรม^๔ การปกครองโดยธรรมมีจุดหมายเพื่อให้คนในรัฐยึดถือธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและเป็นเป้าหมายของชีวิต^๕ ยึดหลักการตามแบบอย่างพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่ไทยนำมาจากประเทศอินเดียผ่านศรีลังกา^๖ โดยเน้นการปกครองให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขตามหลักทศพิธราชธรรม^๗ มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นแม่แบบแนวคิดดังกล่าวนี้ก็ยังถูกทำลายจนคนรุ่นหลังตีความคลาดเคลื่อนออกไปจากเดิมอยู่มาก

จากสถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความขัดแย้งในหลายเรื่อง จนทำให้การบริหารบ้านเมืองนำไปสู่วิกฤติหลายครั้ง จนทำให้ประเทศชาติเสียหายบอบช้ำ โครงสร้างทางสังคมไทยก็อ่อนแอสาเหตุหนึ่งก็มาจากพฤติกรรมของตัวผู้นำเอง^๘ ที่ไม่ได้เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม ข้าราชการบริหารทุกระดับขั้นก็โทษกันไป ต่างฝ่ายต่างอ้างความชอบธรรมให้กับตนแล้วเข้าต่อสู้เพื่อแย่งอำนาจเพื่อครองความเป็นใหญ่และเอื้อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ผู้วิจัยจึงสนใจการนำแนวคิดธรรมราชาไปประยุกต์ใช้กับสังคมไทย เพื่อให้ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมือง และผู้นำชุมชนนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดธรรมราชาไปประยุกต์ใช้กับการปกครองบ้านเมืองในฐานะพื้นฐานจริยธรรมของสังคมไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อนำแนวคิดธรรมราชาไปประยุกต์ใช้กับการปกครองบ้านเมือง

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *จาริกอโศก(ธรรมจักรบนเศียรสีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*, (กรุงเทพฯ : ผลิตธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๗๙-๙๐.

^๕ ปรีชา ช้างขวัญยืน, *ธรรมรัฐ-ธรรมราชา*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๐-๒๐๒.

^๖ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, *แนวคิดทางการเมืองและสังคม*. หน่วยที่ ๕ (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘๑.

^๗ พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), *หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์ : คุณสมบัติความเป็นผู้นำที่ดี*. (พิมพ์ครั้งที่ ๖), (ราชบุรี : มุลินธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๔-๓๕.

^๘ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), *สงฆ์ผู้นำสังคม*. (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๕๒-๕๓.

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

๑. ขอบเขตด้านเนื้อหา : ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับแนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและตำราวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวถึงธรรมราชาในทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นจากนั้น จะทำการศึกษาถึงแนวคิดของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมือง และชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำระดับชาติและท้องถิ่นโดยนำเอาความคิดทั้งสองแบบมาเปรียบเทียบให้เห็นทั้งข้อเหมือนและข้อต่าง

๒. ขอบเขตด้านเอกสาร : ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาแนวคิดธรรมราชาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่นักวิชาการหลายท่านได้นำมาขยายความไว้ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของบทความ ตำรา เอกสารวิชาการ รายงานวิจัย ทั้งที่เป็นเอกสารภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการในทางตะวันตก (Good Governance)

๓. ขอบเขตด้านประชากร : เมื่อศึกษาภาคเอกสารเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยได้สำรวจเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นประชากรที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจงตามเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้และสัมภาษณ์เชิงลึกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จำนวน ๒๐ รูป/คน ประกอบด้วยปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๔ รูป/คน ผู้นำทางสังคม จำนวน ๓ คน ผู้นำทางการเมืองและผู้นำชุมชน จำนวน ๑๓ คน โดยสุ่มแบบเจาะจงผู้มีชื่อเสียงระดับชาติและท้องถิ่น

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยเป็น ๓ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยใช้เอกสารจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ได้แก่พระไตรปิฎก ข้อมูลทุติยภูมิ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ งานวิจัย วารสาร และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒) การวิจัยภาคสนาม เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง จำนวน ๒๐ รูป/คน ประกอบด้วยปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๔ รูป/คน ผู้นำทางสังคม จำนวน ๓ คน ผู้นำทางการเมืองและชุมชน จำนวน ๑๓ คน จากผู้มีชื่อเสียงระดับชาติ และท้องถิ่น โดยใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์

๓) การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล : ศึกษาวิเคราะห์ ทำความเข้าใจ สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาทำการเปรียบเทียบถึงรูปแบบและลักษณะของธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่ความเหมือนและความต่าง พร้อมเสนอแนะแนวคิดของผู้วิจัยโดยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และการตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

สรุปผลการวิจัย

๑. แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่าธรรมราชา คือพระราชาผู้ทรงธรรม หรือบุคคลชั้นปกครองเป็นผู้ทรงธรรมโดยการนำหลักธรรมมาเป็นแนวปฏิบัติในการปกครองบ้านเมือง มีเป้าหมายอยู่ที่ต้องปกครองให้ประชาชนมีความพอใจในการเป็นอยู่ด้วยความภาคภูมิใจในแนวประพฤติปฏิบัติของตน โดยมีความสัมพันธ์ที่งดงามระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ซึ่งความผูกพันดังกล่าวมิได้ยอมรับในบุญญาธิการ หรือเป็นเทพจตุตามแนวคิดของเทวราชา แบบพราหมณ์ แต่เป็นความสัมพันธ์แบบยกภาระหน้าที่ให้ทำ ตามแนวคิดธรรมราชาแบบพุทธศาสนา โดยการสังเคราะห์ประชาชนและประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ของพระราชา ทั้งนี้ประชาชนสามารถตรวจสอบคุณธรรมของผู้นำได้ ทั้งพร้อมที่จะสนับสนุนยกย่องต่อไป หรือไม่สนับสนุน จนถึงปลดออกจากตำแหน่งได้ในเมื่อผู้ปกครองไม่พร้อมที่จะดำรงตำแหน่งในฐานะพระราชา

จะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ในยุคต่าง ๆ ของอาณาจักรไทยและอาณาจักรอินเดีย ทั้งในยุคพุทธกาลและหลังพุทธกาล จะได้นำแนวคิด “ธรรมราชา” มาใช้ แม้กษัตริย์เหล่านั้นจะไม่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ทั้งหมด เช่น มีพระบุคลิกลักษณะของมหาบุรุษครบถ้วน มีรัศมี ๗ ประการปรากฏขึ้น หรือบางยุคไม่ได้ปกครองบ้านเมืองด้วยพระองค์เองก็ตาม แต่พยายามนำแนวคิดธรรมราชามาปรับใช้ ถือว่าเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าระบบธรรมราชานั้นมีอยู่จริงในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ไม่ใช่เป็นเพียงแค่อุดมคติที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรเท่านั้น

ดังนั้น ธรรมราชาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ธรรมราชาในทางศาสนาหรือทางธรรมและธรรมราชาในทางโลก ธรรมราชาในทางศาสนา หมายถึง

พระพุทธเจ้าเพราะทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดั่งามครบถ้วน ส่วนธรรมราชาในทางโลก หมายถึงผู้นำหรือผู้ปกครองบ้านเมืองที่ดี มีคุณธรรมประจำใจและนำมาใช้ในการปกครอง

๒. การนำแนวคิดธรรมราชาไปประยุกต์ใช้กับการปกครองบ้านเมือง แบ่งออกเป็น ๖ แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ ๑ แนวคิดธรรมราชากับการปกครองบ้านเมือง แนวคิดธรรมราชากับการปกครองบ้านเมือง มุ่งเน้น ๓ ระดับ คือ ๑) ระดับต้น การปกครองบ้านเมืองจะต้องคำนึงถึงผู้นำองค์กรที่มีหลักการปกครองโดยใช้หลักธรรมในการบริหารจัดการ เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักราชสังคหวัตถุ เป็นต้น และมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดี ๒) ระดับกลาง การปกครองบ้านเมืองจะต้องคำนึงถึงผู้นำองค์กรจะต้องอาศัยธรรมเป็นหลักในการปกครอง เช่น (๑) ผู้ปกครองจะต้องรู้ธรรม คือเข้าใจเหตุการณ์และสภาพปัญหาทางด้านการเมือง ทางสังคม และทางด้านเศรษฐกิจ (๒) ผู้ปกครองจะต้องเป็นธรรม คือเมื่อรู้เข้าใจแล้วจะต้องใช้วิธีดำเนินการหรือแก้ปัญหาอย่างเป็นธรรม อย่างถูกต้องตามที่ควรจะเป็น และจะต้องใช้วิธีการที่ดั่งามด้วย (๓) ผู้ปกครองจะต้องมีธรรม คือต้องยึดมั่นในความดั่งามทั้งทางกาย วาจา ใจ (๔) ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ชอบธรรม คือเป็นผู้ปกครองตามกติกาของสังคมหรือระบอบการปกครองอันเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นโดยสุจริต (๕) ผู้ปกครองจะต้องสร้างธรรม คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในกิจการต่าง ๆ ของรัฐหรือสังคม ต้องทำให้ประชาชนเป็นคนมีธรรมประจำใจ และตัดสิ่งต่าง ๆ โดยใช้เหตุผลและความดั่งามเป็นหลักการ และ ๓) ระดับสูง การปกครองบ้านเมืองจะต้องสร้างบุคคลให้มีธรรมราชาในจิตใจเพื่อใช้ในการปกครองทุกระดับ ตั้งแต่ระดับพระราชา จนถึงประชาชนทั่วไป

แนวทางที่ ๒ ภาวะผู้นำทางการเมืองกับความเป็นธรรมราชา แนวคิดธรรมราชาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการมุ่งเน้นให้บุคคลมีภาวะผู้นำทางการเมือง ดังนี้ ๑) มุ่งพัฒนาด้าน คือ พัฒนาด้านให้เป็นธรรมราชา โดยการให้เกียรติซึ่งกันและกัน การใช้หลักแห่งการเข้าใจ การกระทำสิ่งใดให้มีกระบวนการ การวางตนให้อยู่ภายใต้กฎระเบียบ การมีจิตใจที่เป็นธรรม การมีสติและปัญญา การมีคุณธรรมจริยธรรมที่เหมาะสมกับตำแหน่ง การให้ขวัญและกำลังใจ การให้ความยุติธรรม การให้ความเป็นธรรม การใช้หลักธรรมในการปกครอง สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ การทำให้เกิดความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตน การไม่หวังพึ่งพาคนอื่น ความเป็นตัวของตัวเอง การยึดหลักความซื่อสัตย์สุจริต การปฏิบัติหน้าที่นโยบายอย่างเคร่งครัด การสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ใต้ปกครอง การทำตนให้เป็นแบบอย่าง การวางตนให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย การรับฟังความเห็นอย่างรอบด้าน และการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม ๒) มุ่งพัฒนาผู้ใต้การปกครอง โดยพัฒนาผู้ใต้ปกครองใน ๓ ระดับคือ (๑) พัฒนาด้านพฤติกรรม เช่น การสร้างกฎระเบียบข้อบังคับ หรือกฎหมาย เพื่อควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในระดับหนึ่ง การมุ่งเน้นให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยให้รับรู้ถึงจุดประสงค์ร่วมกัน การ

สร้างความเสมอภาคในทุกๆ ด้าน การสร้างโอกาสให้กับบุคคลทุกภาคส่วน การพัฒนาคุณภาพ และการดำเนินชีวิตให้เป็นธรรมราชาทุกระดับ (๒) พัฒนาด้านจิตใจ เช่น การสร้างศูนย์รวมใจที่เป็นที่ศรัทธาของปวงชน การอบรมขัดเกลาจิตใจโดยมุ่งเน้นให้องค์กรทางศาสนาขับเคลื่อนเป็นด้านหลัก การสร้างแรงจูงใจ การสร้างขวัญและกำลังใจ หรือสร้างความสุขมวลรวมของประชาชนทุกระดับ (๓) พัฒนาด้านสติปัญญาโดยการสร้างองค์ความรู้ธรรมราชา หลักการปฏิบัติที่ดี เน้นอุดมการณ์ธรรมราชาให้กับบุคคลทุกระดับได้ตระหนัก และสามารถเข้าถึงธรรมราชาได้ เพื่อสร้างความสงบสุขให้กับสังคมอย่างยั่งยืน ๓) มุ่งพัฒนาองค์กรรวมของสังคม โดยพัฒนาสังคมใน ๔ ด้านคือ (๑) การพิจารณาไปตามลำดับคือกรอบศีลธรรม กรอบกฎหมาย กรอบชุมชน (๒) การกำหนดกฎหมาย ต้องนำมาใช้บังคับในการส่งเสริมสนับสนุนชุมชนให้เข้มแข็ง (๓) การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อตอบสนองผู้มีส่วนได้เสีย (๔) คนในสังคมต้องสามารถควบคุม ยอมรับและเคารพในตนเองได้อย่างจริงจังให้ได้ก่อน

แนวทางที่ ๓ ประสบการณ์ธรรมราชากับผู้นำทางการเมือง แนวคิดธรรมราชาในเรื่องประสบการณ์ธรรมราชากับผู้นำทางเมือง สามารถนำมาประยุกต์ในการปกครองบ้านเมือง ดังนี้ ๑) มุ่งเน้นหลักการ โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดหลักในการปกครองบ้านเมือง เช่น การมุ่งเน้นให้ทุกคนเสมอภาค มีความเท่าเทียมกัน มีโอกาสเท่ากัน ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน ไม่ใช้อารมณ์ในการแก้ปัญหา เพื่อส่งเสริมชีวิตที่ดีร่วมกัน โดยใช้หลักอคติ ๔ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ คารวะ ๖ และสารณียธรรม ๖ เป็นต้น การแก้ปัญหาสังคมและการเมือง การจัดสวัสดิการสังคม การส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อบริหารจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน โดยใช้หลักอภิปไตย ๓ ราชสังคหวัตถุ ๔ ภาระ ๕ อปริหานิยธรรม ๗ จักรวรรดิวัตร ๑๒ เป็นต้น ๒) มุ่งเน้นหลักปฏิบัติ โดยอาศัยหลักธรรมในเบื้องต้นมาสู่การปฏิบัติ เช่น การสร้างกฎหมายที่เป็นธรรมไม่เอื้อต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ การใช้หลักธรรมมาช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง อย่างสันติวิธี การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาต่างๆ เช่น การจัดเวทีสานเสวนา โดยเปิดโอกาสให้บุคคลทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี เพื่อหาทางออกร่วมกัน การนำหลักธรรมมาเป็นกรอบในการกำหนดนโยบายการบริหารงาน และมาเป็นกรอบในการบริหารจัดการ ๓) มุ่งเน้นกระบวนการ โดยอาศัยกระบวนการทางกฎหมาย และหรือกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม หลักของศีลธรรม เป็นต้น เป็นพื้นฐานในการควบคุมการปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล การดำเนินการตามนโยบายอย่างเป็นระบบ มีความสุจริต โปร่งใส ตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง การมุ่งเน้นการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี โดยมุ่งประโยชน์ ๓ ฝ่ายคือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ส่วนรวม

แนวทางที่ ๔ ธรรมราชากับคุณสมบัติของผู้นำทางการเมือง การศึกษาแนวคิดธรรมราชา บุคคลที่เหมาะสมกับการเป็นธรรมราชา จะต้องประกอบด้วย ๓ ระดับ คือ ๑) แบบอย่างด้านบุคคล โดยการศึกษาบุคคลที่เป็นธรรมราชาเป็นต้นแบบในการปฏิบัติตน เช่น พระศาสดาของทุกศาสนา ที่มุ่งให้บุคคลพัฒนาตนให้เป็นคนดี มีความสุขอย่างแท้จริง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ภูมิพลอดุลยเดช โดยพระองค์ทรงมีแนวคิดการปกครองโดยธรรม เป็นผู้ทรงธรรม เป็นผู้ชอบธรรม เป็นผู้มีธรรม เป็นต้น ๒) แบบอย่างคุณสมบัติของความเป็นธรรมราชา บุคคลที่จะเป็นธรรมราชา ต้องมีคุณสมบัติที่ดี เช่น ผู้ปกครองจะต้องรู้ธรรม มีความเป็นธรรม มีธรรมเป็นหลักปฏิบัติ เป็นผู้ชอบธรรมและสร้างธรรม เป็นต้น ๓) แบบอย่างวิถีคิดของบุคคลที่เป็นธรรมราชา บุคคลที่จะเป็นธรรมราชาจะต้องศึกษาแบบอย่างของบุคคลที่เป็นธรรมราชา เช่น คิดอย่างเป็นระบบ คิดอย่างมีหลักการ คิดเพื่อส่วนรวมโดยมีฐานจากองค์ความรู้จากกระบวนการศึกษา ด้านการวิจัย ด้านการทดลองเชิงประจักษ์ คิดถึงอุดมการณ์และปณิธานที่แน่วแน่มั่นคง

แนวทางที่ ๕ ความเชื่อมั่นธรรมราชากับผู้นำทางการเมือง แนวคิดธรรมราชา คนที่จะเป็นผู้นำทางการเมืองจะต้องมีความเชื่อมั่นว่าสามารถสร้างธรรมให้เป็นราชาในจิตใจได้ เชื่อมั่นในความมุ่งหมายของความเป็นธรรมราชา และสามารถนำหลักธรรมราชาไปใช้ปฏิบัติได้ในทุกระดับ

แนวทางที่ ๖ แนวทางการเผยแพร่หลักธรรมราชา แนวคิดธรรมราชา สามารถกำหนดแนวทางการเผยแพร่หลักธรรมราชาออกเป็น ๓ ระดับ คือ ๑) การสร้างองค์ความรู้โดยการอบรม การสัมมนา การเผยแพร่โดยใช้สื่อกระแสหลัก การจัดทำหลักสูตรในสถานศึกษา โดยมุ่งเน้นตั้งแต่ระดับนักเรียน นักศึกษา จนถึงผู้นำทุกระดับ เป็นต้น ๒) การนำไปใช้ โดยการกำหนดเป็นนโยบายในการบริหารจัดการ การกำหนดกฎหมาย หรือข้อปฏิบัติที่ดี ในการบริหารจัดการ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติการสร้างเครือข่าย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีประจำวันได้ เป็นต้น และ ๓) การสร้างความตระหนักรู้ร่วมกัน โดยการปลูกฝังให้กับประชาชนทุกระดับ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การสร้างกระแสแนวคิดธรรมราชา การสร้างอุดมการณ์ธรรมราชา และการสร้างจิตสำนึกที่ดีร่วมกัน เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

การนำแนวคิดธรรมราชาไปประยุกต์ใช้กับการปกครองบ้านเมือง ผลการวิจัย พบว่า ธรรมราชาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือธรรมราชาในทางศาสนา หรือทางธรรมและธรรมราชาในทางโลก สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^๙ ที่ว่า ธรรมราชามีความหมาย ๒ ชั้นคือ เป็นราชาผู้ทรงธรรม และผู้มีธรรมเป็นราชากล่าวคือ พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิทรงเคารพธรรม ยึดธรรมเป็นหลักนำ ถือธรรมเป็นใหญ่ เป็น ธรรมาธิปไตย ทั้งยังมีอรรถกถาแยกความหมายของธรรมราชาอีก ๒ อย่างคือ ๑) จักรพรรดิ-ธรรมราชา หมายถึงท่านผู้ยังชาวโลกให้ขึ้นบานสดใสด้วยธรรมคือกุศลกรรมบถ ๑๐ และ ๒) สัมมาสัมพุทธ-ธรรมราชา หมายถึงท่านผู้ยังชาวโลกให้ขึ้นบานสดใสด้วยธรรมคือโลกุตตรธรรม ๙ ซึ่งสอดคล้องกับพระครูสุนทรเขมาภินันท์ และคณะ^{๑๐} ที่ว่าแนวคิดเรื่องธรรมราชาปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งเป็นแนวคิดทางธรรมหมายถึงพระพุทธเจ้า แนวคิดทางโลกหมายถึงราชาหรือผู้นำที่ปกครองโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งสร้างอรรถกถาสมบัติและปรกติปฏิบัติ สอดคล้องกับพีรวัส วรมนธนาเกียรติ^{๑๑} ที่ว่าบรรดาผู้ปกครองในรัฐผู้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเด่นชัดของการปกครองที่ขาดธรรมอันนำไปสู่ความล่มสลายของบ้านเมือง แสดงให้เห็นว่าทศพิธราชธรรม อธิปไตย ๓ และจักรพรรดิวัตร เป็นจริยวัตรที่ผู้นำหรือบรรดาขุนนางผู้ปกครองจะประพฤติยึดเหนี่ยวเป็นหลักธรรมหรือเป็นคุณธรรมประจำตนของผู้ปกครองบ้านเมืองเพื่อให้มีความเป็นธรรมและยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชน สอดคล้องกับมนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์^{๑๒} ที่ว่าผู้ปกครองแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีคุณลักษณะสำคัญคือทุกคนสามารถเป็นธรรมราชาได้ โดยประกอบด้วยเงื่อนไขจำเป็น ๒ ประการ ได้แก่ ๑)เป็นผู้มีศีลธรรมประจำตัว และ ๒) เป็นผู้มิพินทุหน้าที่ทางศีลธรรมต่อสังคม ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม มีเป้าหมายทางการเมือง คือให้ทุกคน

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *จาริกอโศก(ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย*, (กรุงเทพฯ : ผลิตธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๗๙-๘๐.

^{๑๐} พระครูสุนทรเขมาภินันท์ และคณะ, “รูปแบบธรรมราชาในสังคมไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.journal-social.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2017/11/Article-35-PHRAKRUSUNTORNKHEMAPHIRAT.pdf [๕ กันยายน ๒๕๖๒]

^{๑๑} พีรวัส วรมนธนาเกียรติ, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดธรรมราชาจากคติทางพระพุทธศาสนา กับลักษณะการปกครองในกวีนิพนธ์หลิษา”, *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี* ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (๒๐๑๖) : (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙).

^{๑๒} มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์, “แนวคิดเรื่องธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, *พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต*, (สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๘.

เป็นคนดี อยู่ร่วมกันในธรรมรัฐอย่างมีความสุขทั้งกาย วาจาและใจภายใต้อำนาจทางการเมืองแบบธรรมาธิปไตย

ธรรมราชาในทางศาสนา หมายถึงพระพุทธเจ้าเพราะทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีงามครบถ้วน ส่วนธรรมราชาในทางโลก หมายถึงผู้นำหรือผู้ปกครองบ้านเมืองที่ดี มีคุณธรรมประจำใจและนำมาใช้ในการปกครอง สอดคล้องกับ นภัทร แก้วนาค^{๑๓} ที่ว่าสังคมแห่งความสับสนวุ่นวายทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและปัญหานานาจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่งจะพัฒนาได้ด้วยองค์ความรู้เชิงพุทธที่เป็นวิถีแห่งศรัทธาและวิถีแห่งปัญญาในการพัฒนาสังคมให้เจริญงอกงามสู่สังคมสันติสุข สันติภาพด้วยหลักสันติธรรมจากองค์ความรู้ورىสัจที่ประยุกต์ใช้ได้ทุกสถานที่และตลอดเวลา สอดคล้องกับพระครูโสภณปริยัติสุธี^{๑๔} ที่ว่าหลักธรรมราชามีหน้าที่สำคัญต่อการบริหารจัดการอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่บ้านเมืองมีความขัดแย้งทางการเมือง การปกครองสูงมากกว่ายุคใดๆ ผู้บริหารที่ดี มีคุณภาพจะต้องพยายามนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิดทางการบริหารจัดการ เช่น กำหนดทิศทางในการบริหารจัดการในรูปแบบของนโยบาย กำหนดวิสัยทัศน์ตลอดจนถึงการวางแผนเพื่อการบริหารจัดการ การประเมินสถานการณ์หมายถึงแนวคิดธรรมราชานั้นสามารถนำผลของการดำเนินการมาศึกษาเปรียบเทียบ แล้วปรับปรุงเพื่อให้องค์กรนั้นมีประสิทธิภาพประสิทธิผลด้วยหลักสัพบุริสัทธรรม ๗ ประการ เป็นต้น

^{๑๓} นภัทร แก้วนาค, “วิทย์ปรัชญาเชิงพุทธ : องค์ความรู้การเข้าถึงปัญญาเพื่อการจัดการทางสังคม”, การประชุมวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๑, เล่มที่ ๒ ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๗.

^{๑๔} พระครูโสภณปริยัติสุธี, พุทธธรรมกับการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พะเยา : เจริญอักษร, ๒๕๕๘), หน้า ๑๖๖.

เอกสารอ้างอิง

นภัทร แก้วนาค. **วิทยปรัชญาเชิงพุทธ : องค์ความรู้การเข้าถึงปัญญาเพื่อการจัดการทางสังคม**. การประชุมวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๑ เล่มที่ ๒ ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๗.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ธรรมรัฐ-ธรรมราชา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระครูสุนทรเขมาภินันท์ และคณะ. **วารสาร มจร.สังคมศาสตร์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๐**.

พระครูโสภณปริยัติสุธี. **พุทธธรรมกับการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พะเยา : เจริญอักษร. ๒๕๕๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **จารีกอศก (ธรรมจักรบนเศียรลีลิ่งห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : ผลิติมม์, ๒๕๕๒.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล). **หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์ : คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. ราชบุรี : มูลนิธิพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย, ๒๕๕๒.

พีรวัส วรมนธนาเกียรติ. **การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดธรรมราชาจากคติทางพระพุทธศาสนา กับลักษณะการปกครองในกวีนิพนธ์หลิษา, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (๒๐๑๖) : กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙**.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตโต). **สงฆ์ผู้นำสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์. **แนวคิดเรื่องธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท, พุทธศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘**.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **แนวคิดทางการเมืองและสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙.

